

УДК 371:388

СТУДЕНТТЕРДИН ӨЗ АЛДЫНЧА ИШИ- ОКУТУУНУН НАТЫЙЖАЛУУЛУГУН
ЖОГОРУЛАТУУНУН ФАКТОРУ КАТАРЫ*Акматова Ч.А. - п.и.к. А.Ж.Мырсабеков атындагы
ОшМПУ*

Аннотация: Макалада студенттердин өз алдынча иштеринин маңызы, ролу, орду, пландоо, эсепке алуу жана анын натыйжалуулугун көзөмөлдөө маселелери каралды. Өз алдынча иштерди аткаруунун этаптары жана ыкмалары; анын натыйжалуу болушу үчүн шарттар; өз алдынча иштерин уюштурууда окутуучу эске алуучу дидактикалык талаптар сунушталды. Өз алдынча даярдануу студенттердин активдүү таанып-билүү иш-аракетин өнүктүрүп, ар бир студенттин акыл-эсин, бийик маданиятын, чыгармачыл шыктарын калыптандырып, өз алдынча иштөө ыкмаларына ээ кылып, өз убактысын акылдуулук менен пайдаланууга үйрөтүү менен көп сапаттарга (уюштуруучулук, эрктүүлүк, тартиптүүлүк, демилгелүүлүк) ээ болоору айтылды.

Ачкыч сөздөр: студенттердин өз алдынча иштери, студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу, пландаштыруу, башкаруу жана натыйжалуулугун көзөмөлдөө

ИНДИВИДУАЛЬНАЯ РАБОТА СТУДЕНТОВ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ
ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ*Акматова Ч.А.- к.п.н., ОшГПУ имени
А.Ж.Мырсабекова*

Аннотация: В статье рассмотрены вопросы сущности, роли, места, планирования, учета и контроля эффективности самостоятельной работы студентов. Предложены этапы и методы выполнения самостоятельной работы; условия ее эффективности; дидактические требования, учитываемые преподавателем при организации самостоятельной работы. Было отмечено, что самостоятельная подготовка позволяет студентам развивать активную познавательную деятельность, формировать у каждого студента ум, высокую культуру, творческие способности, приобретать навыки самостоятельной работы, приобретать много качеств (организованность, волю, дисциплину, инициативу), научить грамотно распоряжаться своим временем.

Ключевые слова: самостоятельная работа студентов, организация, планирование, управление и контроль эффективности самостоятельной работы студентов

DUAL WORK OF STUDENTS AS A FACTOR OF INCREASING THE EFFICIENCY OF
LEARNING*Akmatova Ch.A. - Ph.D., Osh State Pedagogical
University named after A.Zh. Myrsabekov*

Annotation: The article deals with the issues of the essence, role, place, planning, accounting and control of the effectiveness of individual work of students. The stages and methods of individual work are proposed; the conditions of its effectiveness; didactic requirements taken into account by the teacher when organizing individual work. It was noted that individual training allows students to develop active cognitive activity, to form each student's mind, high level of culture, creative abilities, to acquire skills of individual work, to gain many qualities (organization, will, discipline, initiative), to teach how to manage their time competently.

Keywords: individual work of students, organization, planning, management and control of the effectiveness of individual work of students

Ааламдашуу доорунда илим жана техниканын өтө тез өнүгүп, жаны илимий ачылыштар, мурун белгилүү болбогон илимдин, техниканын, экономиканын жаныча тармактары пайда болуп жаткан мезгилде, ар бир студентти өз алдынча ой-жүгүртүүгө, илимий-техникалык адабияттарды теренирээк өздөштүрүүгө даярдоо керек.

Бул проблеманы чечүү үчүн окутуучу окутуу процессин уюштурууда чыгармачыл, көп кырдуу инсанды калыптандырууга көңүл бурушу керек. Бул жерде окутуунун ишмердүүлүгү максаттуу

мүнөзгө ээ болушу керек, анткени жогорку окуу жайдын мугалими студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштурат, багыттайт жана ал иштин натыйжалуулугу студенттердин аракеттерине тыгыз байланыштуу экенин эсепке алат, өз алдынча иштерин туура уюштуруу алардын өсүп-өнүгүүсүнө чоң таасир берип жана ар бир студенттин өз алдынчалыгын өстүрүүдө керектүү каражат болуп саналат.

Студенттердин чыгармачыл шыктарын, ан-сезиминин активдүүлүгүн өнүктүрүү, алардын таанып-билүү мүмкүнчүлүгүн өстүрүп-өнүктүрүү педагогикалык проблемалардын бири. Анткени, байкоолор көрсөткөндөй, бүгүнкү күндө көп студенттер өздөрүнүн мүмкүнчүлүктөрүнө жараша окушпайт, себеби кээ бир учурларда окутуу процессинде студенттердин аң-сезимине таасир эткен окутуу формалары кеңири колдонулбайт. Андан тышкары биринчи курстун студенттери окуу процессине көп көңүл бурушпайт. Илимий изилдөөлөр көрсөткөндөй, биринчи курстун студенттеринин 40% таанып-билүү мүмкүнчүлүктөрүн өстүрүүгө умтулушпайт, ал эми 50% кесипчилик билимин өнүктүрүүгө көңүлүн бурушпайт. Студенттердин 3% гана өзүнүн астына максат койгондордун санына киришет, алар аң-сезимдүүлүктөрүн өстүрүп, таанып-билүү теориясы менен таанышканы аракеттенишет. [4,192]

Байыркы мезгилден бери белгиленип келген окутуу процессинде катышкан окуучу активдүү болушу керек. Сократ жашаган доордо эле бул проблемага көп көңүл бурулган жана аңгемелешүү методун кеңири колдонууну сунушташкан. Бул проблеманы чечиш үчүн бир нече окумуштуулар өз изилдөөлөрүн арнашкан: А.В. Андреев, А. Адольф, Г.А. Атанов, И.Б. Бекбоев, Т.С. Браже, И. Белых, Э.М. Мамбетакунов, А.К. Маркова, А.М. Мамытов, Ж. Каниметова, О.Е. Лебедев, А.И. Пискунов, А.П. Тряпицына, А.В. Усова, Г.К. Селевко, А.В. Хуторск- кой, М.А. Холодная, Г.И. Щукина, И.С. Якиманская ж.б. Бирок бул проблема азыркы мезгилдин да күн тартибинде орчундуу орун ээлеп тургандыгын белгилеп кетүүгө болот. Жогорку билим берүүнүн жаңы стандартында окуу материалынын маанилүү бөлүгү студенттердин аудиториядан тышкаркы окуусуна бөлүнүп берилген. Өз алдынча иштөө – алган билимин көндүмгө жана жөндөмгө айландыруунун негизги каражаты. Студенттердин өз алдынча иши окуу ишинин курамдык бөлүгү болуп саналат жана алынган билимдерди жана практикалык көндүмдөрдү бекемдөө жана тереңдетүү, жаңы билимдерди, ченемдик жана методикалык маалыматтарды издөө жана алуу, илимий-изилдөөчүлүк иш жана инвестициялык иш-аракеттерди өнүктүрүү максатын көздөйт. Өз алдынча иштөө аудиториялык ишмердүүлүктүн кандай гана түрү менен болбосун түздөн-түз байланышта болуп, студенттин өз алдынча ой жүгүртүүсүнө, таанып-билүү жана чыгармачылык активдүүлүгүнүн өнүгүүсүнө шарт түзөт.

Көрүнүктүү окумуштуу–педагог Е.И. Михайлычев өзүнүн “Самостоятельная работа процесс обучения” аттуу эмгегинде «өздүк иш» терминине түшүнүк берүүгө аракет жасаган. Анын ою боюнча, “окуучунун билиминдеги, билгичтигиндеги жана жөндөмүндөгү маалыматты изилдөөдө, кемчиликтердин алгачкы себебин аныктоо маңызы жатат”. [2, 18]

М.Г.Гарунов “өз алдынча иштерди кесиптик билим алууда окуу, өндүрүштүк изилдөө жана өз билимин өркүндөтүүгө зарыл болгон тапшырмаларды аткаруу, кесиптик ишмердүүлүктү өздөштүрүү жана чыгармачылык ык, машыгууларга көнүгүү, кесиптик чеберчиликти өнүктүрүү” деп түшүндүрмө берет. [1,54].

Студенттердин өз алдынча иштери өз алдынча иштөө сааттарында гана эмес, окутуучунун жетекчилиги астында окуу сабактарынын башка түрлөрүндө, анын ичинде практикалык, лабораториялык жана башка сабактарда да жүргүзүлөт. Өз алдынча иштөө студенттердин акыл эмгегинин жогорку маданиятын калыптандырууга, ошондой эле зарыл билимдерди, көндүмдөрдү алууга көмөктөшөт жана окутуунун жогорку натыйжаларына жетишүүнүн аныктоочу фактору болуп саналат. Мындан тышкары, өз алдынча иштөө студенттерде тартиптүүлүк, уюшкандык, демилгелүүлүк, эрк жана максатка жетүүдөгү туруктуулук сыяктуу сапаттары калыптанат. Өз алдынча иштөө процессинде фактыларды жана кубулуштарды талдоо жөндөмү, ой жүгүртүүнүн өз алдынчалыгы калыптанат, бул чыгармачыл өнүгүүгө жана өзүнүн жеке пикирин, көз карашын өнүктүрүүгө алып келет.

ЖОЖдордун негизги милдеттеринин бири студенттерге белгилүү бир билимди берүү гана эмес, аларды өз алдынча иштөөгө үйрөтүү, башкача айтканда үйрөнүүгө үйрөтүү болуп саналат. Студент жаңы билимди өз алдынча алууга үйрөнүшү керек, анткени келечектеги практикалык ишмердүүлүк процесси ченемдик укуктук базанын, илимдин жана техниканын тынымсыз өнүгүшүн эске алуу менен өз алдынча иштөөгө негизделет. Үйрөнүүгө үйрөтүү — студенттердин окуу китептерин жана окуу

куралдарын, кошумча адабияттарды жана мыйзамдык базаны окуп-үйрөнүүсү, илимий ишке күнүмдүк жана пландуу түрдө активдүү катышуусу үчүн бардыгын жасоо дегендик.

Жогорку окуу жайдын окутуучусу окутуу процессин уюштурууда чыгармачыл, көп кырдуу инсанды калыптандырууга, компетенттүү аистерди даярдоого көңүл бурушу керек. Бул жерде окутуунун ишмердүүлүгү максаттуу мүнөзгө ээ болушу керек, анткени жогорку окуу жайдын мугалими студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштурат, багыттайт жана ал иштин натыйжалуулугу студенттердин аракеттерине тыгыз байланыштуу экенин эсепке алат. Өз алдынча иштерин туура уюштуруу алардын өсүп-өнүгүүсүнө чоң таасир берип жана ар бир студенттин өз алдынчалыгын өстүрүүдө жана окутуу процессинин натыйжалуулугун жогорулатууда негизги каражат болуп саналат.

Студенттердин өз алдынча иштерин туура уюштуруу бир нече оң таасирлерди берет:

1-ден, студенттер предметти өз алдынча аң-сезимдүү жана бекем өздөштүрөт;

2-ден, өз алдынча билим алуу ыкмаларын билишет;

3-дөн, өз алдынча билимге ээ болуу муктаждыгы өсөт.

Көптөгөн ЖОЖдордо өз алдынча иштөө дагы эле окуу процессинин эң аз көзөмөлдөнгөн чөйрөсү болуп саналат, ошондуктан окуу ишинин бул түрүн пландаштырууну, уюштурууну жана башкарууну жакшыртуу маселеси биринчи планга чыгууда. Өз алдынча иштөөнү пландаштырууда ЖОЖдордун өзгөчөлүгүн жана студенттердин контингентинин өзгөчөлүктөрүн эске алуу керек. Ошону менен бирге пландаштыруу боюнча сунуштар окуу пландарын жана программаларын кылдат талдап чыгууга, ошондой эле студенттердин өз алдынча иштин айрым түрлөрүнө жумшаган иш жүзүндөгү убактысына негизделиши керек. Өз алдынча иштөөнү пландаштыруу бир семестрге, бир айга, ар бир күн үчүн деталдар менен жүргүзүлүүгө тийиш. Мындай пландаштыруу менен студенттер менен кафедралардын ортосунда өз алдынча тапшырмаларды аткарууга кеткен иш жүзүндөгү убакыт тууралуу маалыматтын негизинде кайтарым байланыш берилет. Ар кандай татаалдыктагы материалды үйрөнүүгө кеткен убакытты, анын өздөштүрүүсүнө байкоо жүргүзүүнүн жыйынтыгы боюнча студенттердин жетишкендиктерин эске алуу менен өзүнчө эсепке алуу зарыл.

Өз алдынча иштөөнү уюштуруу өзүн-өзү окутууну пландаштырууну гана эмес, аны ишке ашыруунун натыйжалуулугун жана комплекстүү башкарууну камсыз кылуудан турат. Өз алдынча иштерди уюштурууда студенттердин аны аткаруусу үчүн зарыл шарттарды түзүү маселелери да чечилет, анын ичинде окуу кабинеттери жана университеттин китепкана ресурстары, укуктук документтер, көрсөтмө куралдар жана лабораториялык жабдуулар менен камсыз кылуу зарыл. Өз алдынча иштерди аткаруунун этаптары жана ыкмалары:

- Сунушталган адабияттарды тандоо;
- Семинардын планынын маселелерин үйрөнүү;
- Окулган темалардын айрым маселелерин белгилөө;
- Лекциялардын текстинин, негизги жана кошумча адабияттардын негизинде схемаларды, таблицаларды түзүү;
- Окулган көрсөткүчтөрдүн эсептөөлөрүн жүргүзүү.

Өз алдынча иштерди уюштуруунун маанилүү аспектилеринин бири контролдук иштерди (тесттерди), өз алдынча аткаруу үчүн тапшырмаларды даярдоо. Аларды даярдоодо педагог төмөнкү критерийлерди жетекчиликке алышы зарыл:

- бардык тапшырмалар бирдей татаалдыкта болушу;
- ар бир тапшырманын көлөмү реалдуу жана студенттин тестке бөлүнгөн убакытка ылайыктуу даярдыгы менен аткарыла турган болушу;
- жетиштүү так жоопторду талап кылган суроолорду кошуу максатка ылайыктуу, мисалы, аныктама берүү, формула жазуу, график тартуу, диаграмма түзүү, ар кандай көрсөткүчтөрдүн сандык маанилерин берүү, ж.б.;
- ар бир тапшырмада окуу адабиятынан өз алдынча үйрөнүлө турган материал боюнча, ошондой эле окулган лекциялык материал боюнча суроолордун болушу.

Өз алдынча иштер натыйжалуу болушу үчүн бир катар шарттарды аткаруу зарыл:

- Аудиториялык жана өз алдынча изилдөө иштерининин туура айкалышын камсыз кылуу;
- Студенттин сабакта жана андан тышкаркы иштерин методикалык жактан туура уюштуруу;

- Өз алдынча иштөө процессин чыгармачылык процеске айландыруу үчүн студентти керектүү методикалык материалдар менен камсыз кылуу;
- Өз алдынча иштин жүрүшүнө жана аны сапаттуу аткаргандыгы үчүн студентти сыйлоочу чараларды ишке ашырууга туруктуу көзөмөлдү жүзөгө ашыруу.

Иштин бул чөйрөсүн уюштурууда өзгөчө орунду өз алдынча иштөө процессин жана натыйжаларын эсепке алуу жана көзөмөл ээлейт, алар төмөнкүдөй максаттарды көздөйт: кайтарым байланыштын негизинде окуу процессинин натыйжалуулугу жөнүндө маалымат алуу; өз алдынча окуунун билим берүү максатына жетүү даражасын аныктоо; окутуунун методдорун тууралоо жана өз алдынча иштөөнү уюштуруу; студенттердин натыйжалуу өз алдынча иштөөсүнө түрткү берүү. Өз алдынча иштөөгө түрткү берүүнүн эффективдүү жолу болуп эң активдүү студенттерди жыйынтыктоочу контролдон алардын рейтингин эске алуу менен автоматтык түрдө сынактан бошотуу болуп саналат.

Системалык көзөмөл студенттердин бекем билимди, көндүмдөрдү өз алдынча алуу процессин башкаруунун, алардын өз алдынча иштерин башкарууга баа берүүнүн маанилүү шарттарынын бири болуп саналат. Өз алдынча иштин натыйжаларын көзөмөлдөө жана талдоо аны уюштурууну жакшыртуу боюнча объективдүү чечимдерди кабыл алууну камсыздайт, а бул өз алдынча иштин сапатын баалоо үчүн көрсөткүчтөрдү (баллдык система) иштеп чыгууну талап кылат. Өз алдынча иштөөнүн натыйжаларын талдоодо окуу дисциплинанын теориялык жана практикалык бөлүктөрүн үйрөнүү үчүн өз алдынча машыгуу убактысын рационалдуу бөлүштүрүүгө өзгөчө көңүл буруу зарыл.

Студенттер этап менен өз алдынчалыкка ээ болушат, анткени студенттердин тиешелүү өз алдынча иштөө көндүмдөрүн алуу үчүн сарпталган негизги убакыт биринчи курстарга туура келет. Бул чыгымдар окуу материалын өздөштүрүүнүн эффективдүүлүгүн жогорулатат, ошондуктан студенттерге өз алдынча иштөөнүн алгачкы көндүмдөрүн калыптандыруу методикасына көп көңүл буруу зарыл.

Окуу сабактары башталганга чейин ар бир адистик жана окуу дисциплина боюнча киришүү лекцияларын уюштуруу максатка ылайыктуу, анын негизги максаты студенттерди окуу пландарынын мазмуну, семестрдеги сабактардын графиги, үй тапшырмаларын аткаруу графиктери менен тааныштыруу болуп саналат. Курстук жана квалификациялык иштерди бекитүү башталганга чейин материалды издөө, жалпылоо, аларды долбоорлоо талаптарын сактоо боюнча өз алдынча иштерди уюштуруу боюнча сабактарды өткөрүү маанилүү. Дисциплина боюнча бир-эки лекция окугандан кийин окутуучу конспекттерди чогултуп, текшерип, талдап чыгып, ар бир студентке кафедранын окутуучусу тарабынан алдын ала даярдалып, басмаканадан чыгарылган бул лекциялардын үлгүлүү конспекттеринин үлгүлөрүн берүүгө тийиш.

Өз алдынча иштердин бардык түрлөрүн жүргүзүү тажрыйбасын жалпылоо жана аны жайылтуу максатында өз алдынча иштерди уюштуруу боюнча жаңы методикалык сунуштарды иштеп чыгуу жана студенттерге берүү максатка ылайыктуу. Аларда төмөнкүлөрдү чагылдыруу тийиш: графикте каралган өз алдынча иштердин айрым түрлөрүнүн максаттарын, анын ичинде практикалык жана лабораториялык сабактарда өз алдынча иштөө эрежелерин; уюштуруу жана пландаштырууну эсепке алуунун жана натыйжаларды көзөмөлдөөнүн тартиби боюнча өз алдынча иштөө; эмгектеринде илимий көз караштарды берген маалыматтардын болуусу; окуу китептери жана окуу куралдары, университеттин электрондук китепканасынын ресурстары, окутуучулардын веб-сайттары менен өз алдынча иштөө боюнча конкреттүү сунуштар берилиши керек.

Студенттердин өз алдынча иштерин уюштурууда окутуучу төмөнкү дидактикалык талаптарга көңүл бурушу керек:

1. Өз алдынча иш максаттуу мүнөзгө ээ болуу керек, бул жерде иштин максатын туура коюу зарыл. Окутуучу тараптан студентке берилген тапшырма жакшы иштелген жана ойлонулган болушу керек. Ошону менен бирге, ал тапшырма студенттердин ишке болгон кызыкчылыгын калыптандырышы жана аны туура, так аткарууга көндүрүшү керек. Бул талап туура аткарылбаса студенттер иштин максатын так түшүнө албай, окутуучуга бир нече жолу кайрылууга мажбур болушат. Мунун негизинде убакыт рационалдуу пайдаланылбайт жана студенттердин өз алдынчалыгынын өсүшүнө шарт түзүлбөйт.
2. Өз алдынча иштөөгө берилген иштерди студенттерди аткарууга мажбур кылуу керек жана ынтызарлык менен аткарууну үндөө зарыл. Өз алдынча берилген иштердин көлөмү жана мазмуну студенттердин мүмкүнчүлүгү менен айкалышып турушу зарыл жана студенттердин өз алдынча ишин кабыл алууда мугалим алардын теориялык жана практикалык жактан даярдыгына көңүл бурушу керек.

3. Өз алдынча иштерди өткөрүүдө студенттердин иштөө ыкмалары калыптанышы зарыл. Бул дидактикалык талап ишке ашыш үчүн мугалим окутуу процессинде студенттер менен көрсөтмө ыкмаларды кеңири колдонуп, так жана туура түшүндүрүлүшү керек.
4. Өз алдынча иштерди өткөрүүдө студенттерге берилген тапшырмалар негизинде түзүлүп, шаблондуу иш аракеттерге алып келбеши зарыл. Ар бир берилген тапшырма студенттердин жана өз алдынча иштөө боюнча таанып-билүү мүмкүнчүлүгүн калыптандырышы зарыл.
5. Ар бир студенттин мүмкүнчүлүгүн эске алуу. Бул жерде дифференциалдык мамиле жасоо өтө зарыл.
6. Өз алдынча иштер ар бир студенттин кызыкчылыгын калыптандырышы зарыл. Бул жерде өтө маанилүү жаны маселелерди коюу жана мазмундуу тапшырмаларды берүү.
7. Өз алдынча берилген иштерди пландуу жана системалуу түрдө окутуу зарыл. Ушул дидактикалык теманын негизинде студенттер шык машыгуулаларга ээ боло алат.
8. Өз алдынча иштерди уюштурууда мугалим тараптан берилген мазмундуу материал студенттердин өз алдынча иштери менен айкалышып турушу зарыл. [4,187]

Демек, өз алдынча иштерди аткаруу менен студенттердин педагогикалык ой-толгоолору өсүп-өнүгөт, педагогикалык жагдайларды чечүү компетенциялары такшалат, далилдөө жана аргумент берүү мүмкүнчүлүктөрү калыптанат, жаны педагогикалык концепциялар жөнүндө кеңири билимдерге ээ болушат.

Жыйынтыктап айтканда таанып-билүү ишмердүүлүгү боюнча окуу көп денгээлдүү система жана өзүнө теориялык жана методикалык маселелерди камтыйт. Окутуучу менен студенттин биргелешкен иш аракети жемиштүү болуш үчүн Л.С. Выготскийдин айтканын эске алышыбыз керек: «Окутуу процессинде адам баласынын өнүгүүсүнүн жакынкы жана келечектүү зоналары эсепке алынганда гана көп маселе козголуп, натыйжалуу иш пайда болот.

Колдонулган адабияттар:

1. Гарунов М.Г., Пидкаситый П.И. Самостоятельная работа студентов. - М.: Знание, 1978.
2. Григорян В.Г. Роль преподавателя в организации самостоятельной работы студентов [Текст] / В.Г. Григорян //Высшее образование в России. - 2009. - № 11. - С. 108.
3. Михайлычев Е.И. Рациональная организация самостоятельной работы при обучении математики: автореф. дис...канд. пед. наук. – 1996.- 18 б.
4. А.С.Раимкулова, Г.С.Акиева, Н.А. Асипова, Т.С.Сатыбекова Жогорку мектептин педагогикасы. Бишкек-2017, -208 б.